

УДК 338.432 : 339.13 : 631.15

І.Д. Бурковський, канд. техн. наук;

А.В. Бурковська, канд. екон, наук

Миколаївський державний аграрний університет

ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК ІНТЕГРАЦІЇ

Постановки проблеми. Найбільш ефективному використанню виробничих ресурсів господарських структур у значній мірі сприяє розвиток інтеграційних процесів горизонтального і вертикального спрямування, створення різноманітних асоціацій, корпорацій, концепцій, фінансових груп, холдингів та інших формувань з виробництва, переробки і реалізації сільськогосподарської продукції і продуктів її переробки. Агропромислова інтеграція - важливий спосіб поєднання сільськогосподарських і промислових підприємств, при якому всі виробники мають можливість брати участь у різних інтегрованих формуваннях. І це не є випадковим, тому що аграрний сектор стає привабливим для інвесторів в разі, якщо він поєднується з переробкою сільськогосподарської сировини, торгівлею продуктами кінцевого споживання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з проблемами інтеграції, розглядає досить широке коло науковців, такі як: В.Г. Аидрійчук, В.Л. Валентинов, С. Дем'яненко, В.І.Захарченко, С.Р. Камілова, М.Ю. Коденська, П.Т. Саблук та ін.

Аналіз наукових робіт і публікацій показав, що у науковому середовищі і досі відсутній загально визнаний підхід до проблем сутності, вивчення та перспектив розвитку інтеграційних процесів. Проблеми інтеграції багатогранні та складні і потребують свого подальшого вивчення.

Мета статті - виявлення у розвитку інтеграції наявних недоліків і резервів, висвітлення передовою зарубіжного і вітчизняного досвіду

інтеграції, розробка конкретних пропозицій щодо підвищення і ефективності інтеграційних процесів.

Основний матеріал. Більша частина дослідників виділяє два наступних види інтеграції - вертикальну та горизонтальну. Вертикальна інтеграція в США у деяких випадках повністю замінила звичайні її взаємовідносини між виробниками сільгосппродукції і переробними підприємствами. Така ситуація спостерігається і в Японії та європейських Країнах, і в більшості випадків об'єктом інтеграції є сільське господарство, а ініціатором і координатором взаємовідносин - несільськогосподарські фірми. Горизонтальна інтеграція - це поєднання підприємств однієї сфери АПК без створення формувань інших його сфер зі збереженням їх традиційних функцій.

Інтеграційні процеси в АПК в умовах ринку мають досить багатоплановий характер. Їх розвиток здійснюється від створення простих до більш складних інтегрованих систем, від функціонування виробничих структур за участю кількох територіально близько розташованих підприємств сільськогосподарського і промислового виробництва, до регіональних і транснаціональних формувань.

Основною формою вертикальної інтеграції в АПК є агропромислова структура, яка являє собою особливу форму організації виробництва та управління, що на основі поєднання економічних інтересів сільськогосподарських та переробних підприємств, пов'язаних єдиним синологічним циклом, прискорює доведення аграрної продукції до кінцевого споживача, сприяє встановленню тривалих, стабільних зв'язків між її учасниками, а в кінцевому підсумку - підвищенню ефективності їх функціонування. В агропромислових формуваннях при значних розмірах їх виробництва з'являється можливість отримати статус сільськогосподарського підприємства, а у зв'язку з цим - і ряд пільг. За рахунок виробництва і реалізації кінцевої продукції, яка завжди

оцінюється вище, ніж сировина, вони одержують і додатковий ефект.

Розвиток інтеграції в АПК стримується недосконалістю відносин власності, господарського механізму, порушеннями принципів побудови та функціонування інтегрованих формувань, а також недостатністю державною підтримкою. На практиці нерідкі випадки, коли інтегратор дотримується правових норм діяльності підприємств та організацій, результаті чого сільгосптоваровиробники опиняються під його жорстким контролем. У зв'язку з недосконалістю системи розрахунків і виробниками сировини і переробними підприємствами агротоваровиробники вимушені створювати власні переробні цехи, що сприяє збільшенню доходів.

Внутрішньогосподарська організація переробки аграрної сировини має і свої негативні сторони: для малих цехів характерними є недостатня глибина переробки, досить істотні втрати цінних компонентів, а в підсумку - невисока якість і вузький асортимент кінцевої продукції.

Слід указати, що якщо переробка зерна па крупи, борошно, насіння соняшнику - на олію, томатів - на пасту є прийнятною для окремих сільгоспідприємств, то молоко, м'ясо, цукрові буряки доцільно переробляти на діючих великих заводах (за умови розподілу отриманого прибутку між постачальниками сировини і переробним підприємством. Доцільним є і створення на базі великих переробних підприємств обслуговуючих кооперативів, а також окремих підприємств з переробки сільськогосподарської продукції.

З агропромислових об'єднань на увагу заслуговують, зокрема холдинги, створення яких набуло поширення в Росії. Особливо інтенсивно воно здійснюється в Орловській, Курській, Белгородській та Воронежській областях. Прикладом може бути ВАТ „Група компаній „Агрохолдинг», створене в Курській області, яке сконцентрувало капітал понад підприємств-учасників, що спеціалізуються на птахівництві та свинарстві,

виробництві комбікормів. Цьому агрохолдингу належить близько 10% від загального обсягу продажу кормів і кермових добавок на внутрішньому ринку Росії. До складу компанії увійшли підприємства з продажу, зберігання та переробки зерна й насіння соняшнику, 13 птахофабрик, свинокомплекс, м'ясокомбінат. У Белгородській області створено 23 об'єднання холдингового типу, до складу яких увійшли сільгоспідприємства, що знаходились на межі банкрутства. Інвестиції спрямовані на технічне переоснащення, обчислювалися мільярдами рублів.

До агропромислових формувань холдингового тилу належать, наприклад, і українська компанія „Райз”, до складу якої входять дочірні підприємства „Райз-агросервіс”, „Райз-агротехніка”, науково-виробнє підприємство „Райз-агро” із шістьма сільськогосподарськими філіями в різних областях України із загальною площею ріллі 23 тис. га [1].

До складу холдингу доцільно включати не тільки міцні, а й економічно слабкі господарства, що створює можливості для вирішення проблем останніх. При цьому найбільш доцільним є використання земельних угідь на умовах їх оренди. Фінансові ж відносини краще за все будувати на внутрішньобюджетній системі, коли виручка від реалізації продукції надходить на розрахунковий рахунок інвестора, який (під жорстким контролем учасників) фінансує фактично всі затрати. Проте при такій практиці підприємства-учасники не матимуть власних коштів для повернення інвестору витрат на погашення заборгованості і розвиток виробництва, а тому не зможуть забезпечити собі вихід з холдингу. Указаний режим управління нерідко призводить до досить серйозних ускладнень, оскільки спеціалісти підприємств можуть втратити навички менеджменту і зацікавленість у праці.

ФАПГ утворюються на основі злиття, концентрації та централізації фінансового, промислового та аграрного капіталів певних галузей

економіки. Завдяки їм відбуваються процеси переливу капіталу у найбільш перспективні підприємства і виробництва. Інтерес для української економіки, на наш погляд, викликає така специфічна японська форма територіально-галузевих корпоративних структур, як „Дзайбацу”, для якої характерне зрощування промислових і фінансових структур на основі перехресного володіння акціями [4].

Найбільш прийнятними для сільгосптоваровиробників є промислові об'єднання, створені на корпоративних засадах за такими принципами:

добровільність членства; взаємодопомога; забезпечення і економічної вигоди для всіх їх учасників; безпосередня участь у господарській діяльності і розподілі прибутку (збитку) між їх членами;

обмеження участі в господарській діяльності осіб, що не є членами об'єднань; управління діяльністю формування на демократичних засадах (один член один голос); справедливий розподіл доходів, обмеження дивідендів за паями членів об'єднання тощо [2].

Однією з форм співпраці фермерських і особистих селянських господарств з великими агрофірмами і холдингами може бути так зване Контрактне сільське господарство, коли фірма-інтегратор передає сімейним господарствам матеріально-технічні ресурси, насіння, посадковий матеріал, молодняк худоби та птиці, надає кредити і реалізує вироблену ними продукцію. Такі відносини є вигідними для обох сторін: фірма розширює свою сировинну базу, економлячи на інвестиціях, виробничих та управлінських витратах, затратах на соціальні потреби, а володарі садіб вирішують проблеми постачання і збуту, а також питання технологічного оновлення виробництва.

Слід указати, що підприємства переробної сфери в сучасних умовах можуть виконувати функцію фінансування і матеріально-технічного забезпечення окремих аграрних формувань. У підкомплексах перспективним, на нашу думку, є створення на базі великих переробних

заводів техсервісних центрів, які сприятимуть зміцненню їх сировинних зон, а також збільшенню прибутків аграрних підприємств (за рахунок більш низьких витрат на оплату сторонніх послуг).

Наявність високорозвиненої сфери виробничих послуг, наближення відповідних підприємств та організацій до сільського господарства - з умов переходу виробництва і переробки сільгосппродукції на високоефективну індустріальну основу. Вибір форми співробітництва ними, тіснота взаємозв'язків залежить від ступеня розвитку економічних відносин і характеру послуг, що надаються [6].

У цьому плані на увагу заслуговує, наприклад, створення спеціалізованих МТС при цукро заводах, які потерпають від нестачі сировини. Сконцентрована в них техніка застосовується в господарствах сировинних зон для обробітку ґрунтів, вирощування і збирання урожаїв. Водночас вони забезпечують сільгосптоваровиробників насінням, добривами, засобами захисту рослин, пально-мастильними матеріалами. Розподіл зібраних у цих господарствах буряків здійснюється пропорційно докладеним зусиллям. Більш того, деякі заводи орендують у господарствах земельні ділянки для самостійного вирощування буряків.

Конкурентоспроможність продукції кожного інтегрованого формування у значній мірі залежить від об'єктивності визначення якості сировини, надходить від господарств. Для цього лабораторії з оцінки якості сировини доцільно було б вивести з підпорядкованості заводам, зробити самостійними й незалежними і від приймальника, і від постачальника продукції, забезпечивши сучасним обладнанням. Крім контролю якості сировини, лабораторія, яка, наприклад, обслуговує цукрово-буряковий підкомплекс, може проводити дослідження з підвищення цукристості буряків, визначати оптимальні терміни їх збирання, надавати консультації щодо зберігання буряків тощо.

Заслуговує на увагу досвід концерну „Укрпромінвест”, у якому

розробленою програмою інтеграція передбачає оренду землі цукровими заводами зі збереженням сівозмін, забезпеченням матеріальними ресурсами, технікою, насінням, засобами захисту посівів, упровадженні прогресивної технології вирощування сільгоспкультур. Угоди на оренду землі укладаються терміном на 10 років, власники паїв працюють у товаристві. Завдяки співпраці з виробниками сировини цукрові заводи забезпечуються цукровими буряками на 50 -60 діб роботи [3].

У цукрово-буряковому підкомплексі Миколаївської області необхідно створити сучасну корпоративну структуру, яка повинна мати фірму об'єднання цукрових заводів і сільгоспвиробників під „дахом" стратегічного інвестора. Це може бути холдингова компанія класичного зразка або так званий кластер. Останній представляє собою територіально-галузеве добровільне об'єднання підприємств, що тісно співпрацюють з науковими установами та органами місцевої влади, метою яких є підвищення конкурентоспроможності власної продукції й економічне зростання регіону.

При його створенні доцільно використовувати досвід, накопичений в Італії, США та інших країнах. Аналогічну міжгалузеву територіальну корпорацію можна було б створити у м'ясному підкомплексу обласного АПК. До неї, крім м'ясопереробних підприємств, доцільно включити і сільгосптоваровиробників та пов'язані з реалізацією м'ясопродуктів фірмові магазини тощо. Провідним членом вказаної корпорації має стати Вознесенський м'ясокомбінат. Для укріплення цієї корпоративної структури доцільно було б придбання акцій інших м'ясопереробних підприємств. До дійсних і асоційованих членів цієї корпорації слід включити сільгосппідприємства, що постачають худобу на переробку, а також фірмові магазини (що дозволить зменшити трансакційні витрати, а за рахунок цього - знизити ціну кінцевої продукції).

На нашу думку, в роботі вказаної корпорації доцільно урахувати

досвід роботи Ковельського м'ясокомбінату, який для розширення ринку сировини протягом кількох останніх років тісно співпрацює із сільськими радами за договорами і перераховує їм як посередникам відповідні суми коштів, що становлять 5,4 % вартості закупленої худоби. Для організації заготівлі тварин у населення в сільських радах є агент-заготівельник, який отримує заробітну плату залежно від кількості закупленої худоби за позначеним відсотком [5].

Інтегрування особливо доцільним є у молочній вертикалі галузі АПК. Слід вказати, що в останні роки розвиток інтеграції у цій сфері набув масштабного характеру. На Миколаївщині, зокрема, припинили своє існування майже всі молокопереробні міні-цехи сільгосппідприємств, які були створені на початку 90-х років минулого століття, а також формування, організовані приватними кооператорами із закупівлі у селян дешевої сировини, зупинили (чи перебувають на стадії зупинки) свою діяльність і деякі типові молокопереробні підприємства. У той же час розширюють свої сировинні зони Спільне французько-українське підприємство „Лакталіс-Миколаїв”, Баштанській, Новоодеський, Доманівськй, Вознесенський і Снігурівський заводи, які мають необхідні для цього кошти і можливість закуповувати і транспортувати молоко на відстані 100 км та більше.

В області необхідно здійснювати подальше поглиблення інтеграції молокопродуктового виробництва, де інтегратором повинне виступати молокопереробне підприємство, у якому завершується виробничий технологічний процес. Воно покликане брати дієву участь у становленні підкомплексів, стимулювати відтворення висококласного стада корів, підготовку кадрів, застосування прогресивних технологій виробництва молока і кормів, організацію заготівлі, зберігання і транспортуванню молока, реалізацію продуктів його переробки. У цьому плані на увагу заслуговує досвід ЗАТ „Лакталіс-Миколаїв” (раніше ЗАТ „Лакталіс-

Україна”), яким закуплено 126 охолоджувачів, установлених у господарствах-постачальниках молока та 30 - на приватних подвір'ях, також 13 спеціальних молоковозів марки „Мерседес”, що дозволяє забирати молоко у його виробників навіть при відключенні електроструму. Усі ці охолоджувальні установки перебувають на сервісному обслуговуванні вказаного підприємства. На наш погляд, є сенс на базі ЗАТ „Лакталіс Миколаїв” створити об'єднання з виробництва молока і молокопродукції, до складу якого увійдуть представники як аграрної, так і переробної сфери АПК. Головна передумова такого формування - поєднання процесів виробництва, заготівлі, транспортування і переробки молока в цілісну систему виробництва кінцевої продукції.

Для забезпечення належного ефекту від діяльності агропромислових формувань держава покликана максимально сприяти організації відповідної законодавчої бази, яка б створювала умови для підвищення інвестиційної активності, правового та економічного захисту вкладених ними коштів. Для цього слід ширше застосовувати державні гарантії, страхування інвестицій, які забезпечуватимуть інвесторам ефективність від вкладення капіталу і помітне зниження ризиків. Ураховуючи гостру нестачу коштів у аграріїв, будівництво найважливіших нових об'єктів АПК необхідно здійснювати із залученням дотацій державу, діяльність якої щодо сприяння розвитку потужних економічних об'єднань повинна раціонально сполучатися з підтримкою малого і середнього бізнесу, це забезпечує конкуренцію на внутрішньому ринку. Даючи згоду на створення тієї чи іншої інтегрованої структури, держава в особі органу управління покликана забезпечити їй нормальні умови функціонування.

Висновки. Урахування викладеного у цій статті досвіду розвинених країн світу і вітчизняних агропромислових формувань, а також наведення у ній пропозицій сприятиме подальшому ефективному розвитку інтеграційних процесів в АПК України.

И.Д. Бурковский, А.В. Бурковская. Дальнейшее развитие интеграции.

Освещены имеющиеся в развитии интеграции Николаевщины проблемы и недостатки. Рассмотрен передовой опыт зарубежных и отечественных агропромышленных формирований. Внесен ряд конкретных предложений по повышению их эффективности.

I.D.Burkovsky, A.V. Burkovsky. Ttlie Further development of Integration. Are shined available in development, of integration Nikolaev of a pioblem and lacks. The best practices of foreign and domestic agroindustrial formations arc considered. A number of specific proposals on increase of their efficiency is brought.